

Т. З. Гарасимів

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,д-р юрид. наук,
проф. кафедри теорії та філософії права

М. В. Базарник

Львівський національний аграрний університет,
асист. кафедри права і підприємництва

ПОВЕДІНКА ЯК ДІЯЛЬНІСТЬ: СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР ОСОБИСТОСТІ

© Гарасимів Т. З., Базарник М. В., 2016

Детально проаналізовано проблему поведінки особистості в соціально-правовому дискурсі, охарактеризовано ціннісні орієнтації діяльності людини як філософсько-правову категорію. Досліджено поведінку як комплекс дій і вчинків, вияви та форма діяльності, яка насамперед є категорією соціальної філософії і охоплює мету, засіб, результат і форму самого процесу діяльності. Сформульовано концептуальні положення та висновки щодо феномена діяльності особистості як підґрунтя сучасної правової антропології.

Ключові слова: поведінка, діяльність, людина, особистість, методологія, принцип, підхід.

Т.З. Гарасимів, М. В. Базарник

ПОВЕДЕНИЕ КАК ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ: СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ЛИЧНОСТИ

В статье подробно проанализирована проблема поведения личности в социально-правовом дискурсе, охарактеризованы ценностные ориентации деятельности человека как философско-правовую категорию. Исследовано поведение как комплекс действий и поступков, проявления и форма деятельности, в первую очередь является категорией социальной философии и охватывает цель, средство, результат и форму самого процесса деятельности. Сформулированы концептуальные положения и выводы относительно феномена деятельности личности как основа современной правовой антропологии.

Ключевые слова: поведение, деятельность, человек, личность, методология, принцип, подход.

T. Z. Harasymiv, M. V. Bazarnyk

BEHAVIOR AS ACTIVITY: SOCIAL-LEGAL DIMENSION OF PERSONALITY

The article detailed analysis of the problem of individual behavior in social and legal discourse, describes the value orientation of man as a philosophical and legal category. The behavior of a set of actions and deeds, expressions and forms of activity that are primarily categories of social philosophy and covers the objectives, means and results of the process of form. Sformulovavno conceptual positions and conclusions about the phenomenon of the individual as the foundation of modern legal anthropology.

Key words: behavior, activity, person, personality, methodology, principle, approach.

Постановка проблеми. У сучасних умовах дедалі більше зростає значення соціально-філософського осмислення розвитку особистості, її суспільної життєдіяльності, зокрема поведінки як одного з видів діяльності. Мета сучасної соціальної філософії – за допомогою різних соціально-

філософських підходів і методів знайти способи плюралістичного, толерантного тлумачення всіх явищ та подій у суспільстві і житті кожної людини. Це можливо здійснити, вивчаючи та досліджуючи шляхи розвитку суспільства, сукупність його відносин, роль і місце в ньому людини. Людина – початок філософських роздумів, їхній принцип і остаточний результат [1, с. 10]. Як особистість, вона органічно пов'язана з природним середовищем і суспільством, у якому живе, і своєю діяльністю впливає на них, задовольняючи свої життєві потреби та інтереси.

Мета статті – проаналізувати поведінку особистості в соціально-правовому дискурсі.

Аналіз дослідження проблеми. Дослідженню категорії “поведінка” у західній соціології присвятили праці М. Вебер, Ф. Знанецький, Т. Парсонс, Ю. Габермас та інші, котрі розглядали соціальну поведінку як основний елемент життєдіяльності соціуму. Психологічний напрям проявився у працях Дж. Уотсона, З. Фрейда, Г. Маркузе, К. Юнга, А. Адлера, К. Хорні, В. Райха, Б. Скіннера, К. Лоренца, Р. Андрі, Е. Уілсона, К. Левіна, Дж. Міда, Т. Шибутані та інших. У Росії вивчення особливостей поведінки як явища започаткували фізіологи І. Павлов, І. Сеченов, О. Ухтомський та їхні послідовники.

Виклад основного матеріалу. Особливості та міждисциплінарність досліджуваної проблематики зумовлюють необхідність застосування комплексної методології, фундаментальних принципів і підходів соціально-гуманітарних наук. Важливими є аналітичний, системний, інтегративний аналіз, порівняльний, або компаративний, методи [2, с. 333–341].

Філософія оцінює особистість з огляду на її сутність, соціологія аналізує суспільно значущі аспекти її діяльності, соціальні функції як елементи суспільних відносин. Соціальна психологія вивчає її як члена групи, а психологія – як системну якість, набуту в спілкуванні. Крім того, особистість можна розглядати як певний спосіб мислення, поведінки та пристосування до довкілля [3, с. 159].

Діяльність невід’ємна від людини. Суттєвий аспект її дослідження відображено у філософських працях, де її розуміють як спосіб буття людини і як суспільно-історичний процес. Згідно з морфологічним аспектом аналізу діяльності, розглядаються складові її елементи і закони їхнього зв’язку, тобто структура цілого – потреби, мотиви, вчинки, дії, функції тощо. Це відображено і в теорії соціальної дії (М. Вебер, Ф. Знанецький, Т. Парсонс, Ю. Габермас) [4, с. 188].

За умов переходу до ринкового господарства особливо актуалізується дослідження мотивованої поведінки особистості та соціально-професійних груп. Поведінку людини традиційно вивчають у межах соціальної психології. Щоправда, розпочалося це порівняно недавно – у межах широкого “понятійного поля”, коли переважно змішували поняття “діяльність”, “активність”, “поведінка” тощо. Вичерпного спеціального соціально-філософського осмислення та наукового аналізу проблеми “поведінки” особистості не було взагалі. Це – наслідок недостатнього розроблення проблематики поведінки особистості і у теоретичному, і в практичному аспектах. Поведінку можна розглядати як сукупність послідовних учинків або систему дій людини, як практичну, реальну або реалізовану дію, яка насамперед є різновидом поведінки, осмисленим комплексом учинків [5, с. 85]. З філософського погляду вона є процесом зміни станів певних істот, що відповідає їхній внутрішній природі як загалом, або здатністю біологічних індивідів певним чином “тримати” себе, надавати своїй взаємодії з середовищем сталих ознак. Як осмислена людська характеристика ця здатність до саморегуляції означає спосіб існування, активним чинником якого є усвідомлений волевияв самого суб’єкта.

У психології поведінка – це зовнішній вияв діяльності, система дій біологічного індивіда, спрямована на підтримання його існування, що виявляється в певній послідовності вчинків, цілеспрямованих дій. Як вищий рівень взаємодії цілісного організму з довкіллям, вона здійснюється як єдність психічних – спонукальних, регулювальних та відображальних чинників, що наближають або віддаляють організм від певних об’єктів, а також перетворюють їх [6, с. 52].

Джерело поведінки людини – потреби. Неодмінними детермінантами її є мотиви та цілі, що зумовлюються соціально-історичною практикою. В етиці – це сукупність дій і вчинків упродовж тривалого часу.

Попри порівнянню тривалість, певну послідовність і сталість учинків, їхню узгодженість між собою засвідчує лінію поведінки особи. У цьому, як правило, виявляються мотиви, що ними керується людина, маючи певні цілі у своїй діяльності. У праксеології, загальній теорії людської дії, свідомо спрямованої на досягнення якоїсь мети, поведінку розуміють як діяльність. У політології вольова поведінка суб'єкта політики – теж діяльність.

Сучасна наука активно вивчає поведінку людей, їхні установки, ціннісні орієнтації, потреби та інтереси, а також умови, за яких здійснюється їхня поведінка. Найчастіше поняття “поведінка” означає практичну, реальну або системну дію. Поведінка як сукупність послідовних учинків або система дій, у якій реалізуються людські якості та внутрішні покликання, спостерігається зовні. Категорії “поведінка” та “діяльність” відмінні, категорія “поведінка” є меншою, вужчою, ніж категорія “діяльність”, оскільки “діяльність” має і реально, і морально перетворювальні особливості, а тому не завжди піддається зовнішньому спостереженню [7, с. 67].

Поняття і терміни “поведінка” та “діяльність”, коли діяльність розглядають як систему поведінки, уживають в аналогічному розумінні. На думку російських та деяких українських учених, поведінка є формою діяльності, її зовнішнім аспектом [8, с. 7]. Вона завжди суспільно зумовлена і набуває характеристики свідомої, колективної, цілеспрямованої або цілепокладальної, довільної і суспільно-соціальної діяльності. На рівні суспільно-детермінованої діяльності людини термін “поведінка” означає також дії людини щодо суспільства, інших людей і предметного середовища, які розглядаються з боку їхньої регуляції суспільними нормами. Одиницями поведінки є вчинки, в яких формуються і водночас відображаються позиція особистості, її моральні переконання [6, с. 53].

У сучасних науках актуальним є досягнення мотивованої та ціннісно-орієнтованої людської поведінки, яка є своєрідною соціальною субстанцією процесів життєдіяльності людини в усіх сферах суспільного життя. Але достатньо чіткого та однозначного наукового підходу в цьому питанні поки що немає. Йдеться переважно про суспільну, культурну, соціальну, економічну, політичну поведінку та їхні різновиди, але, як правило, не розглядаються критерії їхньої чіткої диференціації. Розрізняють, зокрема, соціально-економічну, трудову, підприємницьку, інноваційну поведінку тощо.

Суспільну поведінку можна трактувати як систему або сукупність таких взаємопов'язаних дій і учинків особистості, соціальних груп та спільнот упродовж життєдіяльності суспільства, котрі визначаються потребами, мотивами, інтересами, обов'язками та формами суспільного життя. Це – зовнішній вияв діяльності, в якій реалізуються внутрішні покликання, відтворюються фізичні, інтелектуальні та духовні особливості людини, розкриваються її позиція, місце та спосіб буття в суспільно-історичному процесі.

Соціальну поведінку інтерпретують як зовнішнє вираження діяльності, в якому виявляється конкретна позиція людини, її установка. Це форма перетворення діяльності на реальну дію. Соціально-економічна поведінка, як вважають соціологи, становить систему взаємопов'язаних вчинків та дій, які люди здійснюють у соціальній та економічній сферах під впливом особистих і групових інтересів, задля задоволення своїх потреб. Відображаючи суб'єктивний бік економічної діяльності, вона як індивідуальна чи колективна поведінка людей помітно впливає на наслідки цієї діяльності. Трудова поведінка – це комплекс доцільних індивідуальних і групових дій та вчинків, які визначають спрямованість та інтенсивність реалізації людського чинника упродовж трудової діяльності і є одним із різновидів соціальної поведінки, тобто процесу доцільної активності, що відповідає найбільш значущим інтересам і потребам людини, соціальної групи [9, с. 158].

Необхідність виокремлення поняття “трудова поведінка” пояснюється тим, що людина або група, залучена в систему трудової діяльності, не є жорстким елементом функціональної системи і між трудовими функціями, які відповідають її робочому місцю, та особистісним здібностям і намірам, завжди існує дистанція. Люди – не прості “виконавці” певної виробничої функції, до того

ж виконують її по-різному, відрізняються здібностями, намірами, можливостями. Через це відмінність між “функціональним алгоритмом” відповідної трудової діяльності й особливостями поведінки людини або групи характеризує специфіку її трудової поведінки.

За соціологічним підходом трудова поведінка є певним соціальним інститутом. Адже кожній соціально-економічній системі відповідає певний тип трудової поведінки, у зв'язку з чим категорія “поведінка трудова” частково збігається з категорією “трудова мораль” як системою моральних вимог, норм, цінностей, яких дотримуються люди певного прошарку суспільства під час трудової діяльності. Тут важливо розрізнити специфіку трудової поведінки індивіда та групи. Трудова поведінка особи залежить від значної сукупності соціальних і психологічних чинників, таких як потреби, інтереси, ціннісні орієнтації, установки, мотиви, стимули тощо. Вона свідомо регулює комплекс дій і вчинків працівника, пов'язаних із синхронізацією його професійних можливостей та інтересів із функціональним алгоритмом виробничого процесу [10, с. 307]. До слова, за сутністю трудова поведінка особи є сукупністю соціально-функціональних дій та вчинків, визначених професійно-кваліфікаційними потребами, обов'язками і формами суспільно-виробничої діяльності. Вона є різновидом та формою суб'єктивної діяльності, комплексним виявом інтегрованих ознак людини, її інтелектуальних, фізичних, морально-психічних і духовних особливостей.

У сфері виробництва та праці поведінка є суб'єктивною стороною трудової діяльності людини і визначається як спостережуваний діяльнісний вияв ставлення до своєї праці (у діях і вчинках) – до її умов, змісту та результату. Але, з уваги на те, що суть трудової поведінки людини полягає в створенні суспільно необхідного продукту, що, як результат, відображає економічний аспект її суб'єктивної діяльності задля гарантування умов життєдіяльності людини та задоволення її потреб, слід зазначити, що трудова поведінка містить і економічне, і соціальне. У широкому розумінні вона збігається з соціально-економічною поведінкою.

Підприємницьку поведінку можна означити як форму соціально-трудової поведінки, в якій людина має можливість реалізувати особистий трудовий і творчий потенціали, приймати нестандартні рішення з метою досягнення високого соціально-економічного або морально-психологічного результату.

Інноваційна поведінка – така форма соціальної поведінки, в якій особа реалізує свою здатність і спрямованість на інновації та зміни, свою мету, пошук нового способу буття.

Деталізуючи деякі різновиди поведінки, слід зауважити, що сукупність їхніх складових компонентів, відповідного їм характеру суспільних відносин розкриває зміст і форму суспільного життя. Логічно визнати, що сукупність компонентів, або елементів, трудової (або підприємницької) поведінки особистості, її трудової (або підприємницької) діяльності, суспільно-трудова (або підприємницька) відносин формує трудове (або підприємницьке) життя особистості як різновид або форму трудової життєдіяльності суспільства. Тобто існує певна закономірність, за якою потреби, стимули, мотиви особистості, а також суспільні потреби та інтереси зумовлюють певний тип її поведінки. Остання як система поведінкових комплексів учинків та дій детермінує відповідний вид діяльності та характер суспільних відносин, що в сукупності, насамперед, формує відповідний зміст, форму та вид суспільного життя. Логічним є й те, що за сучасного рівня розвитку суспільства цей цілком закономірний зв'язок має зворотний характер: певний зміст, форма та вид суспільної життєдіяльності детермінує відповідний вид діяльності та суспільних відносин, що, своєю чергою, формує поведінку особистості [9, с. 160].

Висновки. Отже, аналіз та дослідження поведінки як комплексу дій і вчинків, вияву та форми діяльності, яка насамперед є категорією соціальної філософії і охоплює мету, засіб, результат і форму самого процесу діяльності, дають підстави розглядати “поведінку” особистості як соціально-філософську категорію. Її сутнісний зміст на сучасному етапі трансформації суспільства розкривається через такі категорії і поняття, як “людина”, “соціум”, “діяльність”, “суспільні” і “виробничі відносини”, “суспільне життя”, “особистість” тощо. Свідома, цілеспрямовано сформована активна

поведінка людини як діяльність – запорука ефективних, доцільних змін життєдіяльності сучасного українського суспільства.

1. Соціальна філософія: короткий енциклопедичний словник / [за заг. ред. В. П. Андрущенка, М. І. Горлача та ін.]; [Текст]. – Київ ; Харків: Рубікон, 1997. – С. 272–279. 2. Бохенский Ю. М. Современная европейская философия / Ю. М. Бохенский. – М., 2000. – С. 128. 3. Гарасимів Т. З. Соціально-філософське дослідження гуманітарної проблематики людини / Т. З. Гарасимів // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – Львів. – 2009. – Вип. 4 – С. 333–341. 4. Соціально-політичний словник-довідник / за ред. проф. М. П. Іщенко. – Черкаси: Відлуння, 1999. – С. 159. 5. Філософія політики: короткий енциклопедичний словник/ [авт.-упоряд.: В. П. Андрущенко та ін.]. – К. : Знання України, 2002. – С. 188. 6. Щепанский Я. Элементарные понятия социологии / Ян Щепанский. – М., 1969. – С. 85. 7. Спивак В. А. Организационное поведение и управление персоналом / В. А. Спивак. – СПб., 2000. – С. 52, 53. 8. Социальная психология: краткий очерк / под общ. ред. Г. П. Предвечного и Ю. А. Шерковина. – М. : Политиздат, 1975. – С. 67. 9. Гарасимів Т. З. Роль працівників ОВС у запобіганні девіантній поведінці: особистісно центрований підхід : монографія / Тарас Зеновійович Гарасимів. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – 392 с. 10. Соціологія: короткий соціологічний словник / під заг. ред. В. І. Воловича. – К. : Український Центр духовної культури, 1998. – С. 43.

REFERENCES

1. Sotsial'na filosofiya: korotkyy entsyklopedychnyy slovnyk [Sotsial'nafilosofiya: korotkyyentsy klopedychnyyslovnyk]. (za zah. red. V. P. Andrushchenka, M. I. Horlacha ta in.). Kiev; Kharkiv: RubikonPubl, 1997. pp. 272–279. 2. Bokhenskii Yu. M. Sovremennaya evropeiskaya filosofiya [Sovremennayaevropeiskayafilosofiya]. Moscow, 2000. p. 128. 3. Harasymiv T. Z. Sotsial'no-filosofs'ke doslidzhennya humanitarnoyi problematyky lyudyiny [Sotsial'no-filosofs'kedoslidzhennyahumanitarno yiproblematykylyudyiny]. Naukovyy visnyk L'vivs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. L'viv, 2009. Vol. 4. pp. 333–341. 4. Sotsial'no-politychnyy slovnyk-dovidnyk [Sotsial'no-politychnyyslovnyk-dovidnyk]. (za red. prof. M. P. Ishchenka). Cherkasy: VidlunnyaPubl, 1999. p. 159. 5. Filosofiya polityky: korotkyy entsyklopedychnyy slovnyk [Filosofiyapolityky: korotkyyentsyklopedychnyyslovnyk]. (avt.- uporyad.: V. P. Andrushchenko ta in. Kiev: Znannya UkrayinyPubl, 2002. p. 188. 6. Shchepanskii Ya. Elementarnye ponyatiya sotsiologii [Elementarnyeponyatiyasotsiologii]. Moscow, 1969. p. 85. 7. Spivak V. A. Organizatsionnoe povedenie i upravlenie personalom [Organizatsionnoepovedenieiupravleniepersonalom]. Moscow: SPb.Publ, 2000. p. 52, 53. 8. Sotsial'nayapsikhologiya: kratkii ocherk [Sotsial'nayapsikhologiya: kratkii ocherk]. (pod obshch. red. G. P. Predvechnogo i Yu. A. Sherkovina). Moscow: Politizdat Publ, 1975. p. 67. 9. Harasymiv T. Z. Rol' pratsivnykiv OVS u zapobihanni deviantniy povedintsi: osobystisno tsentrovanyy pidkhid: monohrafiya [Rol'pratsivnykivOVSu zapobihannideviantniy povedintsi: osobystisnotsentrovanyypidkhid: monohrafiya]. L'viv: L'vivs'kyy derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav, 2013. p. 392. 10. Sotsiolohiya: korotkyy sotsiolohichnyy slovnyk [Sotsiolohiya: korotky ysotsiolohichnyyslovnyk]. (pid zah. red. V. I. Volovycha). Kiev: Ukrayins'kyy Tsentr dukhovnoyi kul'tury, 1998. p. 43.